

Sémantika jmen ve fikci: obhajoba a rozvinutí Tichého koncepce

Jiří Raclavský

Masarykova univerzita, Brno

V diskusním příspěvku Sousedík (2011) Stanislav Sousedík hlouběji otevřel téma sémantiky jmen ve fikci, přičemž z několika důvodů shledal Tichého koncepci nepřijatelnou. Ukáži, že tyto důvody jsou neprůkazné. Nejprve ovšem vysvětlím základy Tichého koncepce a to v jejím mnou zastávaném rozvinutí, uvedu též některé aplikace.¹

Proměnná jako význam jména ve fikci

Podle Tichého vrcholné sémantické koncepce výrazy *hovoří o* konstrukcích (Tichý 1988, sekce 43).² Sémantickým schématem (vždy relativně k danému jazyku) je: výraz *vyjadřuje* konstrukci (význam), avšak *denotuje* intenzi / extenzi konstruovanou tou konstrukcí, přičemž *referent* toho výrazu v daném možném světě W a časovém okamžiku T je hodnotou té intenze ve W , T / je totožný s onou extenzí. Vlastní jméno individua I , totiž I' , vyjadřuje trivializaci I , přičemž I je denotát a rovněž referent I' ; (běžná) individuová deskripce D' vyjadřuje konstrukci (ne nezbytně trivializaci) individuového úřadu U ,³ který je denotátem D' , přičemž držitel U ve W , T je referentem D' ve W , T .

¹ V textu průběžně užívám rozmanité technické pojmy jako *kompetentní mluvčí* (ten je zrovna do jisté míry přejat od Mariána Zouhara, viz příslušnou kapitolu v Zouhar 2010), které zde nemohu vysvětlit (blíže viz Raclavský 2009). Ač Tichého výklad nepracuje s těmito pojmy, jejich užití je, jak jsem přesvědčen, v duchu jeho koncepce.

² Konstrukce jsou mimojazykové abstraktní strukturované procedury algoritmického charakteru. Jednoduchými konstrukcemi jsou proměnné (proměnné v objektuálním smyslu) a trivializace (trivializace X , tj. 0X , konstruuje objekt X zcela bezprostředně a bez jakékoli změny).

³ *Individuový úřad* je intenze (funkce z možných světů a časových okamžiků) mající jakožto své hodnoty individua.

Jak uvidíme, pro případ fikce se Tichý od této sémantiky jmen poněkud odklonil. Dále si vysvětlíme, že namísto sémantiky „oficiálního“ jazyka *J* spíše předložil koncepci „neoficiální sémantiky“, totiž toho, co za konstrukci si se jménem ve fikci spojuje nikoli kompetentní, ideální uživatel *J*, ale jednotlivý běžný mluvčí *J*.

Co se týče jmen jako ‚Santa Claus‘, Tichý patrně prodělal myšlenkový vývoj. V jeho textech ze sedmdesátých let 20. století najdeme několik menších míst (srov. v Tichý 2004, 250, 720), z nichž lze vyvodit, že např. ‚Santa Claus‘ byl pro něho skrytou deskripcí, tedy že výraz ‚Santa Claus‘ denotuje individuový úřad (který je mj. aktuálně neobsazen). Jediným Tichého souvislým pojednáním o fiktivním diskurzu je sekce 49. Fictional and Historic Reference v Tichý (1988), v níž ovšem výše uváděný názor nevyslovuje.

Nyní se pokusím ve zkratce vyložit důvody pro přijetí jádra Tichého koncepcce z Tichý (1988), kterou sám také zastávám (blíže k mým názorům viz též Raclavský 2009, kap. Pojmenování, jazyky a epistemologie). Klíčový je následující problém.

Uvažme román, který začíná takto:

‚Kilíniki je *F'*

kde *F'* je nějaký běžný predikát přisuzovatelný individuům, takže referuje-li výraz ‚Kilíniki‘ vůbec na něco, je to individuum. V rámci Tichého systému pak máme teoreticky čtyři možnosti významu jména ‚Kilíniki‘ – omezíme-li se pochopitelně na případy, kdy význam toho výrazu není složený. Jsou to:

- a) trivializace individua (jako u běžných vlastních jmen např. ‚Jiří Raclavský‘),
- b) trivializace individuového úřadu (jako u běžných skrytých či jednoslovných individuových deskripcí např. ‚Jitřenka‘ či ‚papež‘),
- c) individuová proměnná,
- d) nic.

Uvažujme dále předpoklad, že čeština našich úvah je synchronně daný „oficiální“ jazyk *J* (je fixována jazyková konvence *J*, vše je sémanticky desambiguováno, atp.), který ovládá kompetentní mluvčí *J*.

Předně odmítneme d), protože to by obnášelo, že oné větě nelze rozumět, jako celek by totiž v *J* neměla, v důsledku principu kompozitionality významu, význam.

Posuďme však a). Je-li dán *J*, tak by se nejednalo o žádnou typickou fikci. Protože ‚Kiliničí‘ by byla stejně dobrá a všem kompetentním mluvčím *J* srozumitelná nálepka na individuum Kiliniki jako je v *J* třeba výraz ‚Václav Klaus‘ vlastním jménem Václava Klause, toho individua. Což ale není, takže možnost a) se jeví vyloučena.

Platí-li b), tak kompetentní znalec *J* by měl být s to v principu definovat (k definování viz alespoň Raclavský 2010), který úřad je úřad ‚Kiliničí‘. Měl by tedy uvést něco obdobného tomu, že Pegas je (z definice) ten jediný okřídlený kůň. Či jinak řečeno, ten, kdo se učí *J*, aby se stal jeho kompetentním mluvčím, by musel v případě b) sáhnout po *slovníku k J*, tj. vlastně katalogu ‚významových postulátů‘ pro *J*,⁴ aby se doučil, co znamená výraz ‚Kiliničí‘, přesněji: jaký je ekvivalent významu. A to asi tak jako ten, kdo chce být kompetentním mluvčím *J*, se musí naučit, že v *J* je ‚Pegas‘ definičně-významově ekvivalentní s ‚ten jediný okřídlený kůň‘. Rozdíl mezi jmény kodifikovanými v *J* (‚Pegas‘, ‚Santa Claus‘, ...) a takovými jako ‚Kiliničí‘ se tedy dá odhalit nahlédnutím do *slovníku k J*. Protože ‚Kiliničí‘ v něm zjevně není, možnost b) jakožto druh kandidáta na význam ‚Kiliničí‘ odpadá.

Tichý ve své knize diskutoval výraz ‚Sherlock Holmes‘, který dle mého soudu v onom *slovníku k J* jistě je. Nicméně v souladu s mezinárodní diskusí, na kterou reagoval, s oním výrazem zacházel jako já s ‚Kiliničí‘. Tichý třeba poukazoval na to (Tichý 1988, 261), že čtenář té první větě románu rozumí, aniž by věděl, že úřad ‚Kiliničí‘ (resp. ‚Sherlock Holmes‘) se dá definovat tak a tak, tj. který úřad to je. Že tu je nějaký úřad ‚Kiliničí‘, který je definovatelný tak a tak, se totiž čtenář může vědět teprve tehdy, když si přečte dostatečný seznam atributů, které mj. tvoří tzv. rekvizity toho úřadu (k pojmu rekvizity viz blíže níže). Takovýto seznam ale autor podal, podal-li ho vůbec, až na následujících stranách.

Tichého koncepce tedy tematizuje to, že kdo si poprvé otevře námi uvažovaný román a setká se s větou ‚Kiliničí je *F'*, nějak příslušné větě rozumí, ačkoli se nemohl intelektem dotknout žádného jednotlivého individuového úřadu. Teprve z dalších stran se čtenář může dozvědět, že tu je úřad ‚to jediné individuum, které je intelektem brilantní detek-

⁴ Pojem *slovníku k J* je inspirován pojmem encyklopedického *slovníku známého z textu Ruth Barcan Marcusové (Marcus 1962)*. Kladu ale důraz na významové postuláty ve *slovníku obsažené – jde o slovník k jazyku J, nikoli snad o naučnou encyklopedii*.

tiv, kouří dýmku, ..., a je žena“, neboli úřad „Kiliniki“. (Nenechme se mást tím, že jsme užili dvě různá označení a v důsledku dva různé pojmy jednoho a téhož úřadu.) Tento úřad budu nazývat *tím románem indukovaný úřad*.⁵ Po uvedení významného románu do prostředí *J* se do příslušného slovníku dostane výraz ‚Kiliniki‘ jakožto jméno indukovaného úřadu „Kiliniki“; povšimněme si, že tak dojde ke změně *J* na *J'*.

Diskutovaný případ první věty tedy ukazuje, že máme z principu uzavřenu možnost b).⁶ Protože a) a b), resp. nějaké jejich „nekonstrukční“ varianty, jsou teoretiky fikce běžně uvažovanými možnostmi, člověk se nyní poohlíží zpět po a). Jenže tato možnost přece obnáší, že ten, kdo se začte do onoho románu, by měl perfektně vědět – a to vlastně již před tím začtením –, které individuum je v *J* denotováno jménem ‚Kiliniki‘; musel by tedy výrazu ‚Kiliniki‘ *dokonale a s určitostí rozumět* (asi tak jako výrazu ‚Václav Klaus‘). A to je přesně to, k čemu při recepci té první, a leckdy nejen první, věty nedochází (a čtenáři to po fikci ani nevyžadují).

Prozkoumejme konečně c). Předně si připomeňme, že my, česky mluvící filosofové jsme daleko od možnosti být plně kompetentními mluvčími plně specifikovaného *J*. Jsme prostí mluvčí, kteří potkávají jiné takové mluvčí (vč. autorů románů) a ti nám předkládají věty, jejichž význam si leckdy jen dohadujeme (a to v mezích naší neúplné jazykové kompetentnosti). Osobně když se setkám s větou jako ‚Kiliniki je *F'*, je mou přirozenou myšlenkovou reakcí (nyní provádíme jakousi filosofickou rekonstrukci recepce významu), že se zaměřím na *Kiliniki* – „to individuum, nebo nějaké jiné“ (Tichého obrat). Moje mysl se prostě neustálí na žádném konkrétním individuu (resp. trivializaci toho individua). Je zde jakási promiskuita: tím *Kiliniki* nějaké konkrétní individuum může být, není však určeno žádné jednotlivé individuum. Není to tedy určité jednotlivé individuum, ale *libovolné individuum*.⁷

⁵ Tichý toto nediskutoval, nicméně věřím, že by to nepopíral. Podobné platí i pro téma jmen kodifikovaných ve slovníku k *J*. Ostatně, Tichý nijak v tématice fikce nijak nediskutoval vztaženost k jazyku.

⁶ V zájmu zestručnění tohoto textu jsem ovšem neuvědl argumenty proti názoru b'), že jsou to trivializace úřadů jako „to jediné individuum, které je v *J* pojmenováno ‚Kiliniki‘“; k této problematice viz zvl. s. 276 knihy Raclavský (2009) a vůbec danou kapitolu.

⁷ Jen poznamenám, že *libovolné individuum* (variable individual; an individual, but not a concrete one, apod.) je klíčovým pojmem filosofického vysvětlení, a dle mého soudu vůbec nejlepšího obhájení, proměnné Russellem

Ta intuice, že *Kilíniki* je „čím některé individuum může být“, se zdá vést k b). Viděli jsem však, že b) má tu nevýhodu, že obnáší *lexikální sémantickou příměš* („žena“, „detektiv“, „kouřit dýmku“, ...). Nebo-li pro to, aby něco mohlo plnit tím výrazem denotovaný úřad, jsou kladeny *podmínky* (rekvizity toho úřadu). Právě tato sémantická příměš je nežádoucí, protože při začtení se do románu není náš čtenář s to tuto příměš jakkoli uvést, není k ní nijak vztažen. Tuto vadu však nemá individuová proměnná. (Každé individuum plní proměnnou bez ohledu na vlastnosti, které zrovna má, proměnná žádné podmínky na individua neklade.) Což je zásadní výhoda proměnné proti (trivializaci) úřadu jakožto vysvětlení sémantiky výrazu ‚*Kilíniki*‘. A právě proto Tichý zvolil c).

Všimněme si, že Tichý nijak nenaznačuje, že v *J* či v jeho modifikaci *J'* (tj. po širší recepci onoho románu) je „oficiálním“ významem výrazu ‚*Kilíniki*‘ proměnná *Kilíniki*. Tichý se nesnažil podat sémantiku „oficiálního“ jazyka *J* (resp. *J'*).⁸ Tichý pouze líčil, k jakým entitám je vztažen běžný mluvčí, když čte ten román. Načež to hlavní, co Tichý ve své knize vysvětluje, není ani sama tato sémantická koncepce, jako spíš její souvislosti a důsledky – zvláště že a jaké si čtenář při čtení románu dělá *inference*. (To ukazuje velkou plauzibilitnost této koncepce, nicméně zde se zdržím jakýchkoli ukázek a vysvětlení; odkazuji proto na Tichý 1988 a Raclavský 2009, sekce Historická, fiktivní a prázdná vlastní jména.)

Sousedík se nijak nezabývá důsledky Tichého koncepce sémantiky jmen ve fikci (dále jen *TK*). Kritizuje ji však z několika důvodů, které se nyní pokusím zpochybnit. Předně Sousedík namítá, že *TK* odporuje našemu užití přirozeného jazyka. Jenže *TK* nemá být sémantikou (ba ani pragmatikou) jazyka tak, jak je obvykle logickými sémantikou provozována, tj. jako sémantika plně specifikovaného „oficiálního“ jazy-

(a to zejména v *The Principles of Mathematics*, Russell 1903; Tichého pojetí proměnné v Tichý 1988 považuji za technické vyložení Russellovy ideje). K Russellově výkladu nemám co dodat.

⁸ Tichého koncepci významu jmen ve fikci ovšem vyznám v té verzi (o níž se Tichý nijak nezmínil), kdy běžná vlastní jména *J* mají ve fikci jakožto významy trivializace právě tak jako v „oficiálním“ jazyce *J*. Obdobně pro ta jména, která jsou kodifikovanými (skrytými) deskripcemi. Ve fikci se však vyskytují rovněž jména, která nespádají ani do jedné z těch dvou kategorií (‚*Kilíniki*‘). Právě jejich význam chce určit Tichého teorie a to je tématem tohoto článku.

ka J. TK pojednává jen to, *k jakým entitám je jednotlivý subjekt vztažen, začne-li číst román napsaný v (nějaké) češtině.*⁹

Sousedík namítá (konkretizují jeho argument), že věta jako ‚Sabina je ...‘ byla Kunderou v *Nesnesitelné lehkosti bytí* užita k tomu, aby si individuální čtenář představil nikoli libovolné, ale konkrétní individuum. Já osobně jsem si představil mně dobře známou Sabinu Vrbkovou (a pokud vy jste si někoho konkrétního představili, tak zřejmě někoho jiného). Toto je však zcela v souladu s TK.¹⁰ V mých inferencích, které jsem si při četbě činil, to bylo zcela *konkrétní individuum* Sabina Vrbková, které bylo v tzv. shodě s proměnnou *Sabina* (v Tichého systému dedukce jsou shody elementy dedukcí, srov. v Tichý 2004). Na druhou stranu jsou tu i fikce, u nichž jsem si nepředstavil vůbec žádné konkrétní individuum. Třeba v případě románu s ‚Kiliniki‘ pro mne *Kiliniki* bylo libovolné individuum (v inferencích čtenáře pak figurují shody tvaru proměnná-proměnná).

Načež Sousedíkově námitce oponuji poukazem na následující dvě evidence. Kdyby a) autor románu o *Kiliniki* chtěl mou mysl přivést na určité jednotlivé individuum, řekněme na Markétu Navrátilovou, tak by měl užít její jméno v *J*, tedy ‚Markéta Navrátilová‘, což neučinil. Velmi podobně, jen v jiném podání b): Kundera zvolil výraz ‚Sabina‘ nepochybně zcela prost úmyslu mne (a další její známé) nasměrovat k uvažování právě a pouze nad Sabinou Vrbkovou.

Sousedíkův výklad TK jakožto implikující absurdní ‚Vem si tedy za ženu Alenu, libovolnou z mých dcer‘ vůbec není akceptovatelný. Sousedík totiž neodlišuje, že ve větách té pohádky je *subjektem predikace* – tím, čemu se něco přisuzuje¹¹ – individuum, které je *hodnotou proměnné Alena*, nikoli ta proměnná (tj. libovolné individuum) sama. Sousedík tu podle všeho zaměňuje *rovinu významu* jména ve fikci (úroveň, na

⁹ *Dočte-li*, čtenář pochopitelně může být ve svých úvahách nad románem vztažen k tím románem indukovanému úřadu, resp. jeho trivializaci. (Načež v literárních testech jsme dotazováni na znalost rekvizit toho úřadu – zda Holmes hrál a) na housle, b) violu, c) flétnu.) Nicméně tento problém je odlišný od toho, který zde diskutujeme.

¹⁰ Aspoň v té verzi, kterou sám vyznávám. Je až překvapivé, že sám Tichý svou teorii dedukce při výkladu fikce nevyužil tak, jak to (níže) činím já.

¹¹ Pro typičtější příklad, subjektem predikace věty ‚Papež je holohlavý‘ je to individuum, na které referuje deskripce ‚papež‘. Trivializace úřadu ‚papež‘ (ani úřad ‚papež‘) není subjektem predikace, ale tím, o čem ta věta hovoří.

níž jsou individuové proměnné) s *rovinou predikace* (kde jsou hodnoty individuových proměnných, tj. individua). Tichý si byl dobře vědom (viz Tichý 1988, sekce 48. ‚Arbitrary Objects‘, na kterou navazuje sekce o fikci), že tvrdíme-li, že x je sudé číslo, tak predikujeme něco blíže nespécifikovanému číslu, které je hodnotou té numerické proměnné, nepredikujeme numerickou vlastnost té proměnné x samé (to by bylo jistě absurdní); to, že proměnnou x filosoficky nazýváme *libovolným číslem*, neznamena, že ta proměnná x je číslem.

Případ mluvícího Ferdy Mravence

Jako závažnou uvádí Sousedík námitku týkající se Ferdy Mravence. Sama její formulace ovšem nedává vzhledem k TK zcela řádný smysl.

Především ani Sherlock Holmes, ani Ferda Mravenec (tak jak jsou tito zde diskutováni, tj. jakožto „literární postavy“¹²) nejsou pro Tichého či pro mně individua. Individui jsou já, Sabina Vrbková, aj., což jsou prvky kolekce ι .¹³ Každé z individuí dané ι je zcela konkrétní, specifické, nelibovolné. Libovolným individuem – což je jakýsi pracovní filosofický termín – je individuová proměnná (prvek typu $*_1$). V Tichého systému je oborem proměnnosti jakékoli individuové proměnné typ ι . Co je oborem proměnnosti proměnných *Sherlock Holmes*, *Ferda Mravenec* je pak navýsost jasné: je to ι , kolekce individuí jakožto individuí.¹⁴

Sousedík však namítá, že u Tichého nemůže být oborem proměnné *Ferda Mravenec* zřejmě nic. Jenže jeho nerozumění tomu, co je u Tichého oborem individuové proměnné, je zřejmě produkt jeho vlastní desinterpretace Tichého, jak se nyní pokusím poukázat. Kromě *běžných individuí* totiž Sousedík rozeznává ještě *fiktivní individua* (obojí jsou pro něho individua). Ovšem jak bylo podrobněji diskutováno v Raclavský (2010), Sousedíkova fiktivní individua jsou nápadně podobná Tichého indivi-

¹² Tichý ovšem obecně nevylučuje explikační systémy, v němž je např. Holmes individuem. Blíže k tomu, co by to obnášelo, viz Raclavský (2010, 376-377).

¹³ Přesněji ι zcela určitého explikačního rámce (srov. k tomuto alespoň Raclavský 2010). Mj. kolekce ι je zcela odlišná od kolekce možných světů, proto v Tichého systému nedochází k nějaké existenci (či neexistenci) individuí v tom či onom možném světě – možné světy prostě nejsou množinami obsahujícími individua (jak se zdá Sousedík zastávat).

¹⁴ Mimochodem, evaluace individuové proměnné nemá nic do činění s možnými světy nebo časovými okamžiky, jak si myslí Sousedík.

duovým úřadům. Například fiktivní individuuum neexistuje v určitém možném světě W (a T) tehdy, když příslušný individuový úřad nemá v tom W (a T) držitele, tj. žádné individuuum ten úřad v daném W (a T) nezastává.¹⁵

Předně Sousedík Tichému podsunuje, že Doylův Sherlock Holmes je fiktivní individuuum, které v aktuálním možném světě neexistuje, nicméně v nějakém jiném možném světě ano. Zde musím jen připomenout, že dle TK hovoří Doylova fikce o individuové proměnné *Sherlock Holmes*, nikoli o individuovém úřadu „Sherlock Holmes“ (resp. o jeho trivializaci).

Načež je Sousedík názoru, že fiktivní individuuum Ferda Mravenec neumí Tichý pojednat, poněvadž Ferda Mravenec nemůže existovat nejen v aktuálním, ale ani v neaktuálních možných světech. Jako důvod uvádí to, že Ferda mluví, avšak žádný mravenec jakožto mravenec mluvit nemůže, čili Ferda je mravenec, který není mravenec. Takovéto „logicky sporné individuuum“ nemůže existovat v žádném možném světě a protože – druhá premisa Sousedíkova argumentu – oborem proměnnosti individuové proměnné mohou být u Tichého pouze běžná individua (např. Jiří Raclavský) a běžná fiktivní individua existující v alespoň jednom možném světě (např. Sherlock Holmes), tak – uzavírá Sousedík – oborem individuové proměnné *Ferda Mravenec* nemůže být nic.

Zde bylo možno vidět hned několik závažných Sousedíkových neporozumění Tichému. Pro ujasnění si nejprve připomeňme, že Tichého individuové úřady mají *rekvizity*, tj. individuové vlastnosti, které ten úřad takříkajíc definují. Jsou to podmínky pro plnění daného úřadu – individuuum musí danou vlastnost mít, aby mohlo ten úřad vyplnit, stát se jeho držitelem (a pokud individuuum daný úřad zastává, tak ty vlastnosti, které jsou rekvizitami toho úřadu, má rovněž). Přitom existuje (a to v triviálním smyslu existence) i takový individuový úřad, který má *sporný soubor rekvizit*. Tento úřad není v žádném možném světě obsazen, nikdy nemá držitele (je to tzv. triviálně prázdný úřad).

Tímto je právě individuový úřad „Ferda Mravenec“, jenž je mj. indukován Sekorovými texty. Jeho rekvizitami jsou vlastnosti „umět mluvit“ i „být mravenec“. Ovšem vlastnosti individuí mají rovněž rekvizity, jsou jimi jejich „definiční podvlastnosti“. (K druhům rekvizit

¹⁵ Jedná se o (ne)existenci netriviálně prisuzovanou individuovým úřadům. K druhům existence viz alespoň Raclavský (2010).

viz Raclavský 2010 či lépe Raclavský 2009.) Platí, že individuum, které má danou vlastnost V , má nezbytně i ty vlastnosti, které jsou rekvizitami vlastnosti V . Například vlastnost „umět mluvit“ má jako jednu ze svých rekvizit vlastnost „nebýt mravenec“.¹⁶ Žádné individuum však nemůže záraz instanciovat vlastnost „být mravenec“ i „nebýt mravenec“. V důsledku nemůže žádné individuum plnit úřad „Ferda Mravenec“, a to v žádném možném světě (a časovém okamžiku).

Diskutovaný individuový úřad samozřejmě je v Tichého systému hodnotou nějaké proměnné. Totiž kterékoli proměnné probíhající kolekci ι_{to} , tj. kolekci individuových úřadů. Sousedík se ale zdá vznášet na Tichého systém požadavek či předpoklad – Tichým naprosto nepřijímaný –, že oborem individuové proměnné *Ferda Mravenec* jsou (pomineme-li individua) pouze ty individuové úřady (fiktivní individua), které mají držitele v alespoň jednom možném světě (a čase). Jistě ale není třeba znovu připomínat, že oborem Tichého individuových proměnných jsou individua, nikoli individuové úřady. Celá Sousedíkova námitka týkající se oboru proměnnosti proměnné *Ferda Mravenec* se tudíž jeví jako značný omyl na jeho straně.

K následujícímu rozvinutí TK týkající se případu jaksi „logicky sporného individua“ se nechám inspirovat jistou Tichého analýzou. Uvažme, že na „fiktivní charakter“ Kiliniki byly v románu navěšeny tak výlučné (až vylučující se) atributy, že si čtenář vyvodí, že taková neuvěřitelná heroin Kiliniki neexistuje. Poznamenejme, že v tomto případě predikace (ne)existence se jedná o predikaci (ne)existence individua (nikoli něčemu jinému – ani úřadu, ani třeba proměnné).

S Ferdou je to přitom v principu stejné: mnoho čtenářů si vyvodilo, že takovýto mravencem, co mluví, nic nemůže být, že Ferda prostě neexistuje. Takže čtenář se kognitivně zacítil na myšlenku-konstrukci obnášející, že to individuum, které je hodnotou proměnné *Ferda Mravenec*, má vlastnost neexistence. Při tom usuzování čtenář uplatnil dvojici

¹⁶ Toto je v souladu s tím, jak příslušnému pojmu *umět mluvit* obvykle rozumíme. Jakmile se však seznámíme s mluvícími zvířaty či hmyzem, začneme běžně užívat pojem *umět mluvit*₂, který mluvení např. mravenců připouští. Zcela podobně je to s běžně užívaným pojmem *tygr*, který v sobě definičně zahrnuje pojem *pruhovaný*. Jakmile pozemští tygři vlivem např. genetické mutace o pruhy přijdou, začneme raději užívat pojem *tygr*₂, nezahrnující pruhovanost, který je pro náš vztah k nové realitě výhodnější. Obecněji, vyměníme jeden pojmový rámec (ten s *tygr*) za jiný (ten s *tygr*₂). K tomuto tématu se ještě vrátíme ve třech závěrečných odstavcích této statě.

antecedent-sukcedent (to jsou pojmy Tichého systému dedukce), jejíž první částí je „... *Ferda Mravenec* ...“, kde jsou přisuzovány ony atributy, a druhou částí je „*Ferda Mravenec* neexistuje“ (v Tichý 1988, 268, odkud přejímám poznatky z tohoto odstavce, je rozebírán příklad týkající se Aristotela). Tato dvojice je vlastně pravdivou implikací. Poněvadž antecedent je podle všeho nepravdivý, což zapříčiňuje vzájemná neslučitelnost těch atributů,¹⁷ a sukcedent rovněž, protože připsání neexistence individuu je kontradiktorické, neboť každé individuum triviálně existuje.

Závěrem této stati bych si dovilil uvést takové rozvinutí TK, dle kterého je Ferdův příběh pro některé čtenáře přece jen „příběhem ze života“. Tichý takovou věc nediskutoval, ani nezmiňoval; nediskutoval ani problematiku pojmových/derivačních systémů, kterou ve svém výkladu využiji. Vlastně se ve svých písemných úvahách omezil na ten pojmový rámec, v němž např. Ferdův příběh indukuje úřad „*Ferda Mravenec*“, jenž nikdy obsazen být nemůže. To je pojmový rámec, v němž se my, dospělí lidé západní civilizace obvykle pohybujeme. Neboli je tu pojmový systém PS1 (resp. jejich třída),¹⁸ v němž konstrukce-trivializace (tedy pojem) toho úřadu, totiž ⁰FerdaMravenec_{PS1}, konstruuje úřad, jehož rekvizity jsou takové, jaké jsme diskutovali výše. Pak jsou tu derivační systémy pro takovýto pojmový systém; v nich je příslušný pojem toho úřadu definován tak nebo onak, nicméně pokaždé při tom platí onen výše zmiňovaný vztah mezi rekvizitami, jejich neslučitelnost.

Ovšem mnohé dítě čte Ferdův příběh v rámci jiného pojmového systému, PS2, podle něhož mravenci mluví. (Je to poněkud analogické např. případu vědce, který se rozhodne zkoumat, zda na Zemi přece jen nejsou ryby, které kojí mláďata. Tedy něco, co běžně přijímaný pojmo-

¹⁷ Zde diskutujeme sporný soubor atributů, nikoli sporný soubor rekvizit jako výše. Avšak obojí spolu souvisí – Sekorův text na Ferdu navěsil neslučitelné atributy a ten text tak indukuje úřad, jehož rekvizitami (tvořícími sporný soubor) jsou právě ty atributy. A ještě jedno zpřesnění: leckdy se ve fikci setkáme s tím, že autor na postavu navěsil jen stěží instanciovatelný soubor atributů; příslušný úřad tedy zastávatelný je, ale jen v nemálo možných světech (časových okamžicích).

¹⁸ Srov. k tomu alespoň Materna (2004). Dle Materny jsou *pojmy* jisté konstrukce a *pojmové systémy* jsou v zásadě množinami konstrukcí. Podle mne a Kuchyňky (srov. alespoň Raclavský 2010) je *derivačním systémem* v zásadě dvojice sestávající z množiny konstrukcí a množiny derivačních pravidel; *definice* považují za jistá derivační pravidla.

vý/ derivační systém – jehož prismatem se díváme na naši okolní realitu – nepřipouští, poněvadž pojem ryby je v něm neslučitelný s pojmem savce.) Onen čtenář tedy větám Sekorových knížek rozumí s pomocí konstrukcí, které spadají do jiného pojmového systému (a k němu přílehlých derivačních systémů), než jaký byl uvažován výše. Konstrukce⁰FerdaMravenec_{PS2} totiž konstruuje ten individuový úřad „Ferda Mravenec“ (v rámci PS2, nikoli PS1), jehož navzájem zcela slučitelnými rekvizitami jsou vlastnosti „umět mluvit“ i „být mravenec“.

Uvědomme si, že oba uvažované pojmové systémy stojí nad vzájemně odlišnými systémy intenzí, nad jinými možnými světy (srov. k tomuto alespoň Raclavský 2010). A uvažování o těchto dvou systémech-rámčích probíhá v systému-rámci, který ty dva dokáže traktovat. Právě v nějakém takovém nadsystému položil kdysi David Lewis (Lewis 1986) svou legendární otázku ‚Mohou osli mluvit?‘. Analogicky k případu s Ferdou na onu otázku odpovídám: v pojmovém systému jako PS1 nikoli, v pojmovém systému jako PS2 ano.¹⁹

*Katedra filozofie
Filosofická fakulta
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Česká republika
raclavsk@phil.muni.cz*

LITERATURA

- LEWIS, D. (1986): *On the Plurality of Worlds*. Malden: Blackwell Publishing.
- MARCUS, R. B. (1962): Modalities and Intensional Languages. *Synthèse* 13, No. 4, 303-322.
- MATERNA, P. (2004): *Conceptual Systems*. Berlin: Logos.
- RACLAVSKÝ, J. (2009): *Jména a deskripce: logicko-sémantická zkoumání*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- RACLAVSKÝ, J. (2010): Co obnáší kontingentní existence individuí?. *Organon F* 17, No. 3, 374-387.
- RUSSELL, B. (1903): *The Principles of Mathematics*. Cambridge: Cambridge UP.
- SOUSEDÍK, S. (2011): Odpověď mým kritikům. *Organon F* 18, č. 1, 62-68.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin: Walter de Gruyter.

¹⁹ Za přečtení a poznámky k někdejší verzi tohoto textu děkuji A. Dolákovi, M. Zouharovi a P. Cmorejovi.

TICHÝ, P. (2004): *Pavel Tichý's Collected Papers in Logic and Philosophy*, V. Svoboda, B. Jespersen, C. Cheyne (eds.), Dunedin: University of Otago Publisher, Praha: Filosofia.

ZOUHAR, M. (2010): *Medzi sémantikou a epistemológiou jazyka*. Bratislava: aleph.